

Макс Бірбам/ Max Beerbohm (1872 – 1956) – ангельскі эсэіст, парадыст і карыкатурыст. М. Бірбам у асноўным вядомы дзякуючы такім сваім творам, як “Калядная гірлянда” (цыкл пародыяў на літаратурныя стылі сучаснікаў), сатырычны раман пра жыццё Оксфарда “Зулейка Добсан”, зборнік навэлаў “Сямёра мужчын”, куды ўваходзіць “Энох Сомс”, а таксама сваімі шматлікімі карыкатурамі на сучаснікаў і мастацкімі ілюстрацыямі.

Энох Сомс: Успамін пра 1890-я

(Enoch Soames. A Memory of the Eighteen-nineties)

Калі ў свет выйшла кніга містэра Холбрука Джэксана, прысвечаная літаратуры 90-х гадоў XIX стагоддзя, у паказніку імёнаў я адразу ж кінўся шукаць “СОМС, ЭНОХ”. І мае падазрэнні спраўдзіліся: яго там не было. Але ж былі ўсе астатнія. Шматлікія аўтары, на якіх я амаль забыўся або памятаў толькі прыблізна, – іх імёны і творы зноў ажылі для мяне на старонках кнігі Холбрука Джэксана. Вычарпальнасць яго працы ні ў чым не саступала бліскучаму стылю, якім яна была напісаная. І таму гэты прабел, знойдзены мною, быў яшчэ адным страшным сведчаннем таго, як беднаму Сомсу ўсё ж не ўдалося пакінуць па сабе і знаку ў літаратуры свайго дзесяцігоддзя.

Да таго ж я наважуся назваць сябе адзіным, хто наагул заўважыў гэты прабел. Сомс пацярпеў поўную паразу! І мяне зусім не цешыла думка, што, калі б яму-такі крыху пашчасціла трапіць на старонкі кнігі, яго імя ўсё роўна б вылецела ў мяне з галавы разам з многімі іншымі. Напраўду, калі б яго талент прызналі пры жыцці, ён бы ніколі не пайшоў на тое дзікае пагадненне, наступствы якога і захаваліся назаўжды ў маёй памяці. Але менавіта з тых наступстваў і вынікае мая найвялікшая да яго шкода.

Толькі зусім не спагада да Сомса вымушае мяне пісаць гэтыя радкі. Наадварот, дзеля яго добра мне не варта было б брацца за пяро. Кепска смяцца з мёртвых. А як я магу пісаць пра Эноха Сомса, не высмейваючы яго? Як я магу замоўчаць той страшны факт, што ён і БЫЎ смешным? Мне гэта не ўдасца. Раней ці пазней я мушу пра яго напісаць. І ў хуткім часе вы зразумеете, што выбару ў мяне напраўду няма. Дык чаму б не расказаць пра Эноха Сомса менавіта зараз?

Падчас летняга семестру 1893 году з неба на Оксфард упаў метэарыт. Ён урэзаўся ў глебу глыбока і гучна. Выкладчыкі і студэнты з бледнымі тварамі толькі і гаварылі, што пра гэтае дзіўнае здарэнне. Адкуль жа прыбыў ён, гэты метэарыт? З Парыжу. Імя? Ёіл Ротэнстайн. Мэта? Серыя з дваццаці чатырох літаграфічных партрэтаў. Іх мусіла надрукаваць лонданскае выдавецтва “Бодлі Хэд”. Справа найвялікшай важнасці. Рэктар А, магістр Б і прафесар В ужо слухмяна “селі” перад ім. Паважаныя старыя, з якіх ледзь

пясок не сыпаўся і якія раней нікому не дазвалялі сябе маляваць, не маглі супрацьстаяць гэтаму маладому і жваваму незнаёмцу. Ён не ўпрошаў – ён запрашаў; ён не запрашаў – ён загадваў. Яму быў дваццаць адзін. Ён насіў акуляры, што блішчэлі як ніколі ні ў кога. Ён быў кемлівы і перапоўнены ідэямі. Ён ведаў Ёістлера. Ён ведаў Дадэ і Ганкураў. Ён ведаў кожнага ў Парыжы. Ён ведаў іх усіх на памяць. Ён быў Парыжам, што завітаў у Оксфард. Шэптам перадаваліся чуткі, што, як толькі ён скончыць адбор выкладчыкаў, то запросіць і некалькі студэнтаў. Для мяне гэта быў асаблівы дзень – дзень, калі ён запрасіў мяне. Мая сімпатыя да Ротэнстайна не саступала страху перад ім. Але неўзабаве паміж намі ўзнікла блізкае сяброўства, якое з кожным годам для мяне значыла ўсё больш.

Пры канцы семестру ён асеў, ці, хутчэй, ізноўку метэарытам прызямліўся ў Лондане. Менавіта дзякуючы яму я пазнаёміўся з тым чароўным маленькім сусветам у сабе пад назвай “квартал Чэлсі”, а таксама з Ёлтэрам Сікертам і іншымі высакароднымі старцамі, што жылі там. Гэта Ротэнстайн прывёў мяне на Кембрыдж-стрыт у раён Пімліка да маладога чалавека, чые малюнкi ўжо здабылі славу ў вузкім коле знаўцаў, – Обры Бёрдслі. І гэта з Ротэнстайнам я ўпершыню наведаўся ў выдавецтва “Бодлі Хэд”. Ён жа і ўвёў мяне ў новы палац розуму і адвагі – пакойчык Café Royal для гульні ў даміно.

У той самы кастрычніцкі вечар, там, у атачэнні пышнага залацістага і барвовага аксаміту, сярод узвышаных карыятаў і люстэркаў, у якіх адбівалася навакольная прыгажосць, у клубах тытунёвага дыму, што імкнуўся да распісанай антычнымі сюжэтамi столі, і прыглушаным шуме, хутчэй за ўсё, цынічных гутарак, што то там, то тут перарываліся ўдарамі касцяшак даміно аб мармуровыя сталы, я ўздыхнуў на поўныя грудзі і сказаў сабе: “Вось яно, сапраўднае жыццё!” (Выбачайце мне такія погляды, бо не варта забывацца: яшчэ нават ваенная кампанія ў Паўднёвай Афрыцы не распачалася.)

Быў перадабедзены час. Мы пілі вермут. Тыя, хто ведаў Ротэнстайна, паказвалі яго тым, каму было знаёмае толькі яго імя. Праз дзверы ўвесь час уваходзілі мужчыны і бадзляліся ўзад і ўперад, шукаючы вольныя столікі ці столікі, што ўжо занялі іх сябры. Адзін з гэтых “бадзьягаў” зацікавіў мяне, я быў проста ўпэўнены: ён хоча прыцягнуць увагу Ротэнстайна. Двойчы ён прайшоў паўз наш столік, кінуўшы няўпэўнены позірк. Але Ротэнстайн, заглыблены ў абмеркаванне асобы і творчасці Пюві дэ Шавана, яго папросту не заўважаў. Пры хадзе мужчына шоргаў нагамі і горбіўся, ён быў даволі высокага росту, з бледным тварам, які аблямоўвалі даўгаватыя каштанавыя валасы, насіў рэдкую невыразную бародку, ці, хутчэй, яго падбароддзе пучкамі пакрывала мноства злёгка курчавых валасоў. Выгляд ён меў даволі дзіўны, але ж у дзевяностыя гады мінулага стагоддзя дзівацтвы сустракаліся нашмат часцей, чым, мяркую, цяпер. Маладыя пісьменнікі таго часу – а я быў упэўнены, ён займаецца менавіта пісьменствам – з усіх сілаў выбіваліся, каб сваім выглядам выдзеліцца з натоўпу. Спраба гэтага маладога чалавека

выдзеліцца была не зусім удалай. Ён насіў мяккі чорны капялюш, святарскі паводле сутнасці, багемны паводле задумы ўладальніка, шэрую непрамакальную накідку, якая, магчыма, праз гэтую непрамакальнасць цалкам страчвала ўсялякі налёт рамантычнасці. Я вырашыў, што *mot juste* [1] для яго – “цьмяны”, яно характарызавала яго найлепш. Я ўжо рабіў спробы пісаць, і пошукі *mot juste*, своеасаблівага Святога Грааля нашай эпохі, моцна займалі мяне.

Цьмяны чалавек зноўку наблізіўся да нашага стала, але гэтым разам ён вырашыў ля яго прыпыніцца.

– Вы мяне не памятаеце, – прамовіў ён невыразным голасам.

Ротэнстайн ускінуў на яго свае кемлівыя вочы.

– Чаму ж, – адказаў ён праз імгненне, хутчэй ганарыста, чым радасна, гонару яму дадала добрая памяць, – Эдвін Сомс.

– Энох Сомс, – паправіў Энох.

– Энох Сомс, – паўтарыў Ротэнстайн тонам, што даваў зразумець: добра, што хоць прозвішча ўспомніў. – Мы сустракаліся з вамі некалькі разоў, калі вы жылі ў Парыжы. У *Café Groche*.

– І аднойчы я наведаўся да вас у студыю.

– О так. Вельмі прыкра, што вы мяне не засталі.

– Якраз-такі застаў. Вы паказалі мне некалькі сваіх карцінаў. Я чуў, вы цяпер у Чэлсі.

– Так.

Я амаль здзівіўся, калі містэр Сомс пасля гэтага аднаскладовага адказу не рушыў далей. Ён працягваў спакойна стаяць, нібы бязглуздая жывёла, нібы асёл, што ўтаропіўся ў браму. Такой сумнай была яго постаць. Тут мне прыйшло да галавы, што, мабыць, *mot juste* для яго – “прагны”. Але што ж за прага валодала ім? Ён быў больш падобны да чалавека, што ні да чаго не меў схільнасці і апетыту. Мне было шкада яго. Ротэнстайн, хоць і не запрашаў яго ў Чэлсі, усё ж прапанаваў яму прысесці і выпіць.

За сталом той адчуў прыліў упэўненасці ў сабе. Ён адкінуў крысо накідкі такім жэстам, што калі б не яе непрамакальнасць, ён мог бы выглядаць як выклік сусвету. Ён замовіў абсэнту.

– *Je me tiens toujours fidèle, à la sorcière glauque* [2], – сказаў ён Ротэнстайну.

– Вам жа горш, – суха адказаў Ротэнстайн.

– Нікому ні ад чаго не горш, – запырэчыў Сомс. – *Dans ce monde il n'y a ni bien ni mal* [3].

– Нічога добрага і нічога кепскага? Як гэта?

– Усё гэта я патлумачыў у прадмове да “Адмаўленняў”.

– Адмаўленняў?

– Так, я падарыў вам асобнік.

– Ну так, канечне. А вы патлумачылі, напрыклад, што няма ні добрай, ні кепскай граматыкі?

– Н-не, – адказаў Сомс. – Натуральна, у мастацтве заўжды прысутнічае добрае і дрэннае. Але ў жыцці – ніколі. – Ён скручваў сабе цыгарэту. У яго былі слабыя белыя рукі, не надта старанна вымытыя, са шматлікімі плямамі нікаціну на пальцах. – Бываюць у жыцці ілюзіі добра і зла, але... – яго голас ператварыўся ў мармытанне, з якога можна было разабраць ледзь чутныя словы “*vieux jeu*” [4] і “*rococo*” [5]. Думаю, ён адчуваў, што выглядае не найлепшым чынам, і таму баяўся, што Ротэнстайн пакажа яму на памылкі.

Так ці іначай, ён пракашляўся і сказаў:

– *Parlons d'autre chose* [6].

Вам падаецца, ён быў дурнем? Я так не думаў. Я быў малады і не валодаў той яснасцю меркаванняў, што была ўжо ўласцівая Ротэнстайну. Сомс быў гадоў на пяць-шэсць старэйшы за нас. Да таго ж ён ужо напісаў кнігу. Ужо напісаць кнігу – гэта ж так прыўкрасна!

Калі б не прыстунасць Ротэнстайна, я б выказаў Сомсу сваё шанаванне. Я ўжо і без таго адчуваў моцную павагу да яго. Але калі той сказаў, што ў хуткім часе з’явіцца яго другая кніга, я ледзь стрымаў захапленне. Я запытаўся, ці можна пацікавіцца, што гэта будзе за кніга.

– Мае вершы, – адказаў ён. Ротэнстайн спытаў, ці будзе гэта і назваю кнігі. Паэт задумаўся над пытаннем і ўрэшце выказаўся, што хацеў бы наагул не даваць кнізе назвы.

– Калі кніга сама па сабе добрая, – прамармытаў ён і строс з цыгарэты попел.

Ротэнстайн запырэчыў, што адсутнасць назвы можа адно нашкодзіць продажу кнігі.

– Калі, – настойваў ён, – я прыду ў кнігарню і проста скажу: “У вас ёсць?” ці “У вас ёсць зборнік?”, як яны здагадаюцца, па якую менавіта кнігу я прыйшоў?

– Канечне, на кнізе будзе маё імя, – запэўніў Сомс. – І таксама мне б вельмі хацелася, каб на вокладцы быў намаляваны мой партрэт, – з гэтымі словамі ён ва ўпор паглядзеў на Ротэнстайна.

Апошні адзначыў, што гэта выдатная ідэя, заўважыў, што спяшаецца за горад, што правядзе там колькі дзён, потым глянуў на гадзіннік, абурыўся на час, заплаціў афіцыянту і выйшаў разам са мной, каб недзе паабедаць. Сомс застаўся сядзець, верны сваёй палыновай чараўніцы.

– Чаму ты так не хочаш яго маляваць? – запытаўся я.

– Маляваць яго? Яго?! Як можна намаляваць чалавека, якога не існуе?

– Ну так, ён цьмяны... – заўважыў я. Але маё *not juste* прагучала нежак плоска. Ротэнстайн жа паўтарыў, што Сомса папросту не існуе.

Але тым не менш Сомс напісаў кнігу. Я запытаўся, ці чытаў Ротэнстайн яго “Адмаўленні”. Ён адказаў, што заглядаў у яе.

– Але, – цвёрда дадаў ён, – не магу сказаць, што я нешта разумею ў паэзіі.

Вось меркаванне, што так добра характарызуе тую эпоху! Мастакі ніколі б не дазволілі чужому хоць нейкім чынам меркаваць пра мастацтва. І гэты закон (высечаны на скрыжальных, якія Ёістлер прынёс з вяршыні Фуджыямы) накладаў пэўныя абмежаванні. Калі іншыя віды мастацтва, акрамя жывапісу, не былі цалкам незразумелыя людзям, што імі не займаліся, закон ставіўся пад сумнеў – і ў пэўнай ступені гэтая Дактрына Манро страчвала сваю сілу. Таму ніводзін мастак не мог выказацца пра кнігу, пры гэтым не зазначыўшы, што яго меркаванне абсалютна нічога не вартае. Ніхто не разбіраўся ў літаратуры лепш за Ротэнстайна, але даводзіць яму гэта ў тыя часы было папросту бессэнсоўна. Я ведаў, што скласці сваё меркаванне пра “Адмаўленні” мне давядзецца самастойна.

Не набыць кнігу аўтара, з якім я сустрэўся асабіста, у тыя часы для мяне было актам няйвялікшага самаадрачэння. Калі я вярнуўся ў Оксфард у пачатку зімняга семестру, то ўжо меў пры сабе “Адмаўленні”. Зазвычай я нядбайна пакідаў яе ляжаць на стале ў сваім пакоі, і калі нейкі сябар браў яе ў рукі і пытаўся, пра што яна, я адказваў: “О, я б сказаў, гэта даволі незвычайная кніга. Яе напісаў чалавек, якога я ведаю асабіста”. Толькі “пра што яна” я ніколі не мог патлумачыць. Я не мог зразумець, што да чаго ў гэтай тонкай злёнай кніжачцы. У прадмове не было ніводнага ключа да лабірынту зместу, а той лабірынт, у сваю чаргу, ніякім чынам не вытлумачваў прадмовы.

*Будзь да жыцця бліжэйшым. Наздвычай блізка будзь.
Жыццё ёсць палатном, а не асноваю і не ўтокаю,
А толькі палатном. Таму я каталік у царкве і ў думках,
Але Настрою дазваляю ўсё ў палатно жыцця ўплятаць,
што пажадае мой чаўнок Настрою.*

Гэтымі радкамі пачыналася прадмова, але наступныя сказы зразумець было яшчэ цяжэй. За ёй ішоў верш “Замерлы. Навэла” пра мідынетку, якая, наколькі я зразумеў, забіла або толькі збіралася забіць манекена. Гэта было падобна да адной гісторыі Кацюля Мендэса, у якой перакладчык прапусціў ці выкінуў кожны другі сказ. Наступным ішоў дыялог Пана і Святой Урсулы, якому, па-мойму, яўна не ставала “жывасці”. Затым былі змешчаныя афарызмы (пад назовам “*ἀφορίσματα*”). Зборнік быў фактычна нашпігаваны творамі самых разнастайных жанраў, клапатліва выкшталтаных. Але сэнс увесь час уцякаў ад мяне. А ці ёсць тут, думаў я, наагул хоць нейкі сэнс? Мне і ў галаву не прыйшло дапусціць, што Энох Сомс папросту дурань! Наадварот, я пачаў думаць, што, магчыма, дурань я! Я быў схільны даць яму шанец, таму сумняваўся. Некалі я прачытаў “*L'Après-midi d'un faune*” [7] і не пабачыў у ім ні каліва сэнсу, але ж, бяспрэчна, Малармэ быў майстрам слова. Адкуль мне было ведаць, што Сомс таксама не з такіх? У яго прозе гучала нейкая музыка, не тое каб дужа захапляльная, думаў я, але, мабыць,

навязлівая, цяжкая і з такім жа глыбокім сэнсам, як у Малармэ. Я з усёй душой чакаў яго вершаў.

І пачаў іх чакаць яшчэ больш нецярпліва пасля таго, як сустрэўся з аўтарам ізноў. Гэта было адным студзеньскім надвечоркам. Кіруючыся ва ўжо згаданы вышэй пакой для гульні ў даміно, я мінуў столік, за якім сядзеў бледнатвары мужчына, адкрыўшы перад сабой кнігу. Ён падняў вочы ад кнігі на мяне, і я, глянуўшы праз плячо, раптам адчуў, што мусіў бы ўжо яго пазнаць. Я вярнуўся да яго павітацца. Абмяняўшыся з ім параю словаў, я глянуў на раскрытую кнігу і заўважыў:

– Відаць, я вам перашкодзіў, – і ўжо збіраўся рушыць далей, як раптам Сомс адказаў манатонна:

– А што калі б я хацеў, каб мне перашкодзілі?

Я паслухаўся яго жэсту і сеў насупраць. Пасля запытаўся, ці часта ён тут чытае.

– Так, літаратуру такога кшталту я чытаю тут, – прамовіў ён, паказваючы на заглавак кнігі: “Вершы П. Б. Шэлі”.

– Усё, чым вы напраўду... – я ўжо збіраўся вымавіць “захапляецца?”. Але, перасцярогшыся, не скончыў сказу і ўзрадаваўся, што зрабіў менавіта так, бо з незвычайнай інтанацыяй ён працягнуў: “Усё другаснае”.

Шэлі я чытаў мала, але “канечне, – праямліў я, – ён вельмі няроўны”.

– Мне трэба было здагадацца, што менавіта ў роўнасці яго загана. Забойчая роўнасць. Менавіта таму я чытаю яго тут. Шум гэтага месца разбурае рытм. Таму тут ён больш-менш. – Сомс узяў кнігу і прагледзеў колькі старонак. Потым засмяўся. Смех Сомса быў кароткім, невясёлым гукам, што вырываўся з яго горла, але ніякім чынам не адбіваўся ні на яго твары, ні ў вачах. “Што за час!” – прамовіў ён, кладучы кнігу. І дадаў: “Што за краіна!”

Я запытаўся, ці не лічыць ён, што Кітсу ўдалося трымацца свайго, нягледзячы на загану часу і месца. Ён сказаў, што толькі ў “асобных радках”, але не ўдакладніў, у якіх. Са “старэйшых”, як ён называў іх, яму, падаецца, больш быў даспадобы Мілтан. “Мілтан, – сказаў ён, – не быў сентыментальным”. А таксама: “Мілтан валодаў цёмнай пранікліваасцю”. І: “Я заўжды магу чытаць Мілтана ў чытальнай залі”.

– Чытальнай залі?

– Брытанскага музею. Я хаджу туды штодня.

– Праўда? Я быў там толькі раз. Мне падаецца, гэта занадта змрочнае месца. Яно нібы высмоктвае з цябе жыццёвую сілу.

– Так і ёсць. Менавіта таму я і хаджу туды. Чым менш у табе жыццёвай сілы, тым лепш ты адчуваеш вялікае мастацтва. Я жыву побач з музеем. На Даят-стрыт.

– І вы заходзіце туды чытаць Мілтана?

– Так, зазвычай Мілтана, – ён паглядзеў на мяне. – Менавіта Мілтан, – дадаў ён упэўнена, – прывёў мяне да сатанізму.

– Сатанізму? Праўда? – запытаўся я, адчуваючы той няпэўны дыскамфорт і моцнае жаданне быць паважлівым, калі суразмоўца кажа пра свае рэлігійныя перакананні. – Вы пакланяецеся д’яблу?

Сомс захітаў галавой.

– Гэта не зусім пакланенне, – зазначыў ён, пацягваючы свой абсэнт. – Гэта хутчэй пошукі веры і апоры.

– Разумею. Але з вашай прадмовы да “Адмаўленняў” я вырашыў, што вы... католік.

– *Je l'étais à cette époque* [8]. Па праўдзе, так і ёсць. Я католік-сатаніст.

Але заяву гэтую ён неяк прамямліў. Я заўважыў, што найбольш яго ўразіў факт, што я чытаў “Адмаўленні”. Яго бледны пагляд упершыню заіскрыўся. Я пачуваўся, як студэнт, якога зараз будучь апытваць па прадмеце, што ён ведае найгорш. Я паспешліва запытаўся ў Сомса, калі выйдзе зборнік яго вершаў.

– На наступным тыдні, – адказаў ён.

– Яго так і надрукуюць без назвы?

– Не. Назву я нарэшце падабраў. Але вам яе не адкрыю, – нібыта ў мяне хапіла б нахабства яе выведваць. – Я не ўпэўнены, што яна цалкам тое, што мне трэба. Але гэта найлепшае, што я змог знайсці. У ёй выяўляецца характар вершаў – іх дзіўныя зарасці, дзікія, але ўсё ж выкшталцонныя, – і дадаў: – Квяцістыя і поўныя атруты.

Я запытаўся, што ён думае пра Бадлера. Чмыхнуўшы – ён так смяяўся, – той адказаў:

– Бадлер быў *bourgeois malgré lui* [9].

Францыя нарадзіла толькі аднаго паэта – Віёна. І “дзве траціны Віёна былі чыстай журналістыкай”. Вэрлен быў “*épicier malgré lui*” [10]. У цэлым, французскую літаратуру ён ацэньваў значна ніжэй за ангельскую, чым вельмі здзівіў мяне. Некаторыя “някепскія месцы” сустракаліся ў Вілье дэ Ліль-Адана, але “Францыя, – падсумаваў ён, – не дала мне нічога”. Ён кіўнуў мне, прадказаўшы: “Вось пабачыце”.

Але калі выйшла кніга, я нічога такога не пабачыў. Я думаў, што аўтар “Фунгоідаў”, прынамсі несвядома, усё ж чымсьці абавязаны маладым парызскім дэкадэнтам або маладым ангельскім дэкадэнтам, якія былі ў сваю чаргу абавязаныя *першым*. І я дагэтуль прытрымліваюся такога меркавання. Маленькая кніжка, якую я некалі набыў у Оксфардзе, ляжыць цяпер перада мною, калі я пішу гэтыя радкі. Яе бледна-зялёная вокладка з цыраты і срэбнае цісненне пацерліся з часам. Пабяклі для мяне і яго вершы. З меланхалічнай цікаўнасцю я бяруся перагледзець зборнік. Творы тут не найвышэйшага гатунку. Але тады, калі яны толькі выйшлі, я думаў, што яны *могуць* быць такімі. І я думаю, што справа тут не ў тым, што творы Сомса сталі горшымі, а ў тым, што мая вера ў іх значна аслабла.

Маладой жанчыне

*Ты, якой не было!
Няясныя і бляклыя напевы,
Карункі старадаўніх гукаў
З загінутых вылятаюць флейтаў,
Уліваюцца ў шум аздобленых іржой кімвалаў,
Адылі формы дзіўныя, двухполыя,
Ляжаць, скрываўленыя, у пыле,
І ў іх зіяюць раны.*

*І так вядзецца,
Твой двайнік сама –
Ўсяго пасмешка злая,
Бо той, што не было, няма.*

Мне падалося, паміж першым і апошнім радком была нейкая несугласнасць. Наморшчыўшы лоб, я спрабаваў зразумець, што не так. Але не хацеў думаць, што праблема – адсутнасць сэнсу ў самім вершы. Можа, я папросту не магу разгледзець яго глыбіняў? Што да майстэрства слова, то “аздобленых іржой” падалося мне даволі цікавым прыёмам і “адылі” замест “і” падалося ўдалай знаходкай. Я задумаўся, хто гэтая “маладая жанчына” і як яна зразумела верш. Я меў сумныя падзрэнні, што Сомс разумеў гэты верш яшчэ ў меншай ступені, чым яна. І нават цяпер, калі не спрабаваць знайсці ў гэтым вершы хоць нейкі сэнс, а чытаць яго толькі, каб пачуць гучанне, можна заўважыць прыгажосць яго рытму. Сомс быў мастаком – калі ён, бядак, наагул быў хоць кімсьці!

Калі я ўпершыню чытаў ягоныя “Фунгоіды”, мне на дзіва падалося, што сатанінскі яго бок і ёсць найлепшым. Сатанізм, здавалася мне, быў нейкай вясёлай і цэльнай часткай яго жыцця.

Накцюрн

Хавалася ў мораку плошча,
Там з д’яблам аднойчы йшоў я.
Разносіла ноч капытоў яго пошчак,
Быў п’яны віном чорным я,
А ён – удвая.

*“Я бегаю лепей, – я крыкнуў, –
За вас, Уладар мой, – а ён
“Няважна!” – у твар мне рыкнуў, –
Нястрашна, – прамовіў ён, –
Мне поўня прарочыць плён”.*

І тады я зірнуў яму ў вочы:

О, які ж спалох ён таіў да пары!
Не схаваць яму больш, хоць і страшна хоча,
Таямніцы, якой я не знаў да пары:
Ён стары, ён стары.*

У першай страфе я адчуў нейкі ўздым ад гэткага вясёлага ўтрапёнага сяброўства. Ад другой засталася ўражанне празмернай істэрычнасці. Але трэцяя прыйшлася мне да душы: яна была настолькі незвычайнай, нават калі браць пад увагу догматы той асаблівай веры, якой прытрымліваўся Сомс. “Веры і апоры” тут малавата! Сомс выкрыў у д’ябле хлуса, смеючыся, “зірнуў яму ў вочы”, стварыў вобраз, як думаў я тады, чалавека даволі дзёрзкага! Цяпер жа, у святле таго, што адбылося пазней, ніводзін з яго вершаў не засмучае мяне так, як “Накцюрн”!

Я пачаў шукаць, што наконт зборніка кажуць сталічныя крытыкі. Яны падзяляліся прыкладна на дзве катэгорыі: тых, хто казаў мала, і тых, хто не казаў абсалютна нічога. Прадстаўнікі другой катэгорыі пераважалі, словы ж прадстаўнікоў першай былі халоднымі і даволі стрыманамі. Збольшага такімі:

“Нясе ў сабе адценне сучаснасці... Гэтыя лёгкія рытмы...” – **“Прэстан Тэлеграф”**.

Гэта быў адзіны ўхвальны водгук, змешчаны выдаўцом Сомса на вокладцы. Раней я спадзяваўся, што калі наступным разам пабачу паэта, то павіншую з той сенсацияй, якую нарабіла яго кніга, бо мне падавалася, ён быў не настолькі ўпэўнены ў сваёй велічы, як рабіў выгляд. Але калі я нарэшце сустрэўся з ім, то толькі і змог зазначыць (а гэта прагучала крыху грубавата):

– Я спадзяюся, “Фунгоіды” прадаюцца вельмі добра.

Ён глянуў на мяне паўзверх шклянкі з абсэнтам і запытаўся, ці набыў я зборнік. Выдавец паведаміў яму, што прадалі тры асобнікі. Я рассмяяўся, нібы гэта быў жарт.

– Вы ж не думаеце, што мяне гэта напраўду *кранае*? – запытаўся ён, амаль агрызнуўшыся. Я адказаў адмоўна. Ён жа дадаў, што ён не гандляр. Я спакойна адзначыў, што таксама не адношу сябе да гэтай катэгорыі, і праямліў, што мастаку, які даў свету нешта па-сапраўднаму велічнае і небывалае, заўжды выпадае доўга чакаць прызнання. Ён сказаў, што прызнанне яго не цікавіць ні на грош. Я пагадзіўся, што творчасць сама па сабе ўжо ёсць узнагародаю.

Яго панурасць мяне адштурхнула б, калі б у сваіх вачах я быў нікім. Але ж хіба Джон Лэйн і Обры Бёрдслі не прапанавалі мне напісаць эсэ для новага выдання, што мусіла вось-вось выйсці, – для “Жоўтай кнігі”? І хіба Генры Гарланд як рэдактар не прыняў ужо маё эсэ?! І хіба не павіннае яно пабачыць свет у першым жа нумары?! Ды і ў Оксфардзе я *in statu pupillari*

[11]. А ў Лондане я пачуваўся ўжо нібыта выпускніком – тым, каго ніякім Сомсам не засмуціш. З аднаго боку пускаючы пыл у вочы, а з другога робячы жэст добрай волі, я прапанаваў Сомсу даслаць свае творы ў “Жоўтую кнігу”. Ён жа адно грэбліва хмыкнуў з нагоды такой публікацыі.

Тым не менш, праз дзень ці два я асцярожна запытаўся ў Гарланда, ці не знаёмы ён часам з творамі чалавека па імені Энох Сомс. Праходжваючыся па пакоі ў характэрнай для яго манеры, Гарланд раптам спыніўся, узняў рукі дагары і гучна прастагнаў, што часта сустракаў гэтую “недарэчную істоту” ў Парыжы, а якраз сёння раніцай атрымаў ад яго некалькі рукапісных вершаў.

– Няўжо ён *не мае* таленту ?

– Ён мае прыбытак. Ён у парадку.

Гарланд быў самым жыццярэдасным чалавекам і самым шчодрым крытыкам, і ён проста ненавідзеў гутарыць пра рэчы, якімі не мог захапляцца. Таму я закрыў тэму Сомса. Але навіна пра тое, што Сомс меў прыбытак, суняла мае трывогі. Пазней я даведаўся, што ён сын няўдалага і ўжо спачылага гандляра кнігамі з Прэстана, але ў спадчыну ад замужняй цёткі яму дасталася штогадовая рэнта ў памеры трох сотняў фунтаў, да таго ж, больш сваякоў у яго не было. Таму матэрыяльна ён быў “у парадку”. Але ў ім была нейкая духоўная хваравітасць, што для мяне тады яшчэ больш абвастралася ўражаннем, што тыя пахвалы “Прэстан Тэлеграф” так і не з’явіліся б, калі б ён не быў сынам прэстанца. У ім жыла нейкая зацятасць, не захапляцца якой я не мог. Ні ён сам, ні яго творы не атрымалі хоць якой-кольвек ухвалы, але тым не менш ён працягваў паводзіцца як выбітная асоба – заўжды высока падняўшы свой маленькі ганарлівы сцяг. Дзе б ні збіраліся *jeunes féroces* [12] ад мастацтва – у толькі што знойдзеным рэстаране Соха або ў канцэртнай залі, куды наведваліся часцяком, – сярод іх быў Сомс, ці хутчэй не сярод, а наўскрайку, досыць цьмяная, але пры гэтым непазбежная асоба. Ён ніколі не шукаў прыхільнасці з боку сваіх братоў па пяры, і ні на ёту не менела ў ім гонару сваімі творамі і пагарды да творчасці іншых. Да мастакоў ён ставіўся паважліва, нават неяк сціпла, а вось пра паэтаў і празаікаў “Жоўтай кнігі”, а пазней і “Савоя” ад яго нельга было дачакацца нічога, акрамя грэблівасці. Ды на яго не злаваліся. Нікому і ў галаву не магло прыйсці, што ён і яго сатанінскі каталіцызм нешта значаць. Калі восенню 1896-га ён выпусціў (ужо за свой кошт) трэцюю і апошнюю кнігу, нідзе не прагучала ні слова пра яе: ні добрага, ні благога. Я збіраўся яе набыць, але забыў. Я ніколі яе не бачыў, і, да свайго сораму, нават не памятаю яе назвы. Але ў той час, калі яна выйшла, я сказаў Ротэнстайну, што, на маю думку, Сомс насамрэч даволі трагічны герой і ён літаральна памрэ ад прагі прызнання. Ротэнстайн засмяўся. Ён сказаў, што я ўсяго толькі шукаю прызнання за добрае сэрца, якога ў мяне няма. І цалкам магчыма, ён меў рацыю. Але праз некалькі тыдняў на закрытым праглядзе “Новага ангельскага клубу мастацтваў” я пабачыў пастэльны партрэт, падпісаны “Энох Сомс, эсквайр”. Ён быў вельмі моцна падобны да пісьменніка, і, відаць па ўсім, яго намаляваў Ротэнстайн. У сваім мяккім капелюшы і

непрамакальнай накідцы Сомс прастаяў перад партрэтам увесь дзень. Любы яго знаёмы адразу б пазнаў, хто на карціне, а вось тыя, хто Сомса не ведаў, зусім не заўважылі б падабенства партрэта з чалавекам побач – партрэт “існаваў” у нашмат большай ступені, чым ён, гэта ўжо бяспрэчна. Да таго ж на яго партрэце не было таго выразу лёгкай узрадаванасці, што ўвесь дзень не сыходзіла з твару Сомса. Ён нарэшце адчуў подых славы. Цягам месяцу я яшчэ двойчы наведваўся ў “Новы клуб” і ў абодвух выпадках сустракаў там Сомса. Аглядаючыся цяпер назад, я бачу, што закрыццё выставы, па сутнасці, стала канцом яго кар’еры. Ён пачуў дыханне Славы так позна і так ненадоўга, што калі яна сышла, ён саступіў, адступіў і спыніўся. Той, што ніколі не выглядаў ні здаровым, ні моцным, цяпер стаў проста жахлівым – ператварыўся ўсяго ў цень прывіда, якім некалі быў. Ён усё яшчэ наведваўся ў залю для гульні ў даміно, але, страціўшы ўсялякае жаданне абуджаць цікаўнасць, больш не чытаў там кніг.

– Цяпер вы чытаеце толькі ў музеі? – запытаўся я са штучнай выселасцю. Ён адказаў, што больш туды не ходзіць.

– Там няма абсэнта, – праямліў ён. Раней ён казаў такое, каб збольшага зрабіць уражанне на суразмоўцу, у гэты ж момант яго словы прагучалі даволі ўпэўнена. Абсэнт, што некалі быў усяго толькі адной з частак таго “вобразу”, які ён раней так моцна імкнуўся стварыць, цяпер стаў суцяшэннем і неабходнасцю. Ён больш не называў яго “la sorcière glauque”. Ён адмовіўся ад усіх сваіх французскіх слоўцаў. Ператварыўся ў звычайнага прэстанца без лішняга лоску.

Параза, калі яна канчатковая і без усялякіх прыхарошванняў, нават калі яна табе агідная, нясе ў сабе пэўную долю высакароднасці. Я пазбягаў Сомса, бо ў яго прысутнасці адчуваў сабе грубым і вульгарным. На той момант Джон Лэйн ужо надрукаваў дзве мае кніжачкі, і яны мелі нягучны, але даволі прыемны поспех. Я быў – невялікай, але сапраўднай – “асобай”. Фрэнк Харыс прапанаваў мне пагарэзнічаць на старонах “Сатэрдэй Рэв’ю”, Алфрэд Хамсуорт клікаў мяне ў “Дэйлі Мэйл”. Я быў тым, кім Сомс не быў. І ён сароміў мой бляск. Калі б я ведаў, што ён цвёрда і па-сапраўднаму верыць у веліч таго, чаго ён дасягнуў як мастак, я б не ўнікаў яго. Чалавека, які да канца не страціў самалюбства, нельга лічыць поўным няздарам. Але высакароднасць Сомса была толькі маёй выдумкай. Аднойчы ў пачатку чэрвеня 1897 году гэтая ілюзія знікла. Вечарам таго ж дня знік і сам Сомс.

Усю раніцу я правёў не дома і вяртацца на ланч было ўжо запозна, таму я накіраваўся ў “Vingtème”. Гэтае месца – “Restaurant Vingtème Siècle” [13], так гучыць яго назва цалкам – адкрылі для сябе ў 1896 годзе паэты і празаікі, але цяпер яно збольшага было імі занябаннае на карысць новай знаходкі. Па праўдзе, я не ўпэўнены, што тая ўстанова працягнула так доўга ў апраўданне сваёй назвы, але ж у тыя часы яна ўсё яшчэ стаяла на Грык-стрыт непадалёк ад плошчы Соха, практычна насупраць таго дома, дзе ў пачатку стагоддзя маленькая дзяўчынка і з ёю хлопец па імені Дэ Квінсі начавалі, галодныя, у цемрадзі сярод бруду, пацукоў і старых юрыдычных папераў. “Vingtème”

уяўляў сабой невялікі белены пакойчык, што з аднаго боку адразу выходзіў на вуліцу, а з другога – на кухню. Яго ўладанікам і адначасова кухарам быў француз, якога мы ведалі як мэсье Вэнцэма, афіцыянткамі там служылі дзве яго дочки, Роза і Берта, і кармілі там, мяркуючы па водгуках, даволі прыстойна. Сталы былі такімі вузкімі і стаялі так шчыльна адзін да аднаго, што ў памяшканні іх змяшчалася дванаццаць – па шэсць ля кожнай сцяны.

Калі я ўвайшоў, занятыя былі толькі два сталы ля дзвярэй. З аднаго боку сядзеў высокі чалавек яркага мефістофелеўскага выгляду, час ад часу я сустракаў яго ў пакоі для гульні ў даміно і яшчэ недзе. З другога ж боку сядзеў Сомс. Разам яны ўтваралі дзіўны кантраст у гэтым залітым сонцам пакоі: змардаваны Сомс у сваіх заўсёдных капелюшы і накідцы, якіх на маёй памяці ён ніколі не здымаў, і той, другі, – жыўчык, глянуўшы на якога, я адразу пачаў разважаць, ці не гандляр ён дыяментамі, чараўнік ці, можа, кіраўнік дэтэктыўнага бюро. Я быў проста ўпэўнены, Сомс маёй кампаніі не хацеў, аднак, каб не падацца грубым, я запытаўся, ці магу прысесці побач, і сеў. Ён курыў цыгарэту, на стале стаяла талерка з некранутай дзічынай і паўпустая бутэлька сатэрну, а сам ён быў даволі ціхмяным. Я заўважыў, што падрыхтоўка да Юбілею [14] ператварыла Лондан у нешта невыноснае (насамрэч мне ўсё гэта падабалася). Я заявіў, што з задавальненнем бы з'ехаў з гораду, пакуль не скончыцца гэтая мітусня. Дарэмна спрабаваў я гучаць ва ўнісон з яго змрочнасцю. Падавалася, ён не чуў мяне і нават не бачыў. Я адчуваў, што мае паводзіны выглядалі даволі смешна ў вачах таго, другога. Праход між столікамі ў рэстаране ледзь дасягаў двух футаў у шырыню (Розе і Берце на працы даводзілася працісквацца адна праз адну і шэптам сварыцца), а таму чалавек, што сядзеў за столікам проста перад табой, фактычна сядзеў насупраць цябе. Я падумаў, што нашага суседа павесяліла мая няўдалая спроба зацікавіць Сомса. Не мог жа я яму патлумачыць, што мае высілкі былі прадиктаваныя толькі міласэрнасцю, таму я змоўк. Не паварочваючы галавы, я добра бачыў яго бакавым зрокам і спадзяваўся, што выглядаю не настолькі вульгарна ў параўнанні з Сомсам, як ён. Я быў проста ўпэўнены: ён не ангелец, але *хто* ж тады? І хоць ён быў кароткапастрыжаны, да француза ён не быў падобны. З Бертай, якая яго абслугоўвала, ён размаўляў на добрай французскай, але з нейкай нацыянальнай асаблівасцю і акцэнтам. Я вырашыў, што ў “Vingtième” ён упершыню, але Берта даволі бесцырымонна з ім паводзілася, па ўсім відаць, ён не рабіў прыемнага ўражання. Яго вочы былі па-свойму прывабныя, але, як і сталы ў Vingtième, былі занадта вузкія і блізка пасаджаныя. Нос драпежны, а праз навошчаныя кончыкі вусаў, што падымаліся да ноздраў, падавалася, што ўсмешка не сходзіла з яго твару. Бясспрэчна, выгляд ён меў пагрозлівы. І ступень маёй няёмкасці ў яго прысутнасці павялічвалася праз барвовую камізэльку, што вельмі шчыльна і зусім не па сезоне (быў чэрвень) абцягвала яго шырокія грудзі. Ды камізэлька была недарэчнай не толькі праз спёку. З ёй самой нешта было не так. Яна была б не да месца і каляднай раніцай. Фальшываю нотай яна б прагучала і на прэм'еры “Эрнані”. Я ўсё спрабаваў знайсці, у чым жа крыеца праблема з

камізэлькай, калі Сомс нечакана і вельмі дзіўна загаварыў. “Праз сто гадоў!” – нібыта ў транс прамармытаў ён.

– Нас тут не будзе, – хутка, але неяк дурнавата дадаў я.

– Нас тут не будзе, не, – прабубнеў ён, – але музей будзе там, дзе і цяпер. І чытальная зала – там, дзе і цяпер. І людзі змогуць хадзіць туды і чытаць. Ён рэзка ўцягнуў ноздрамі паветра, і прыступ моцнага болю сказаў яго твар.

Мне стала цікава, да чаго гэта вядзе бедны Сомс. Нічога не патлумачылі і наступныя яго словы, што ён прамовіў пасля доўгай паўзы:

– Вы думалі, мне ўсё роўна?

– Усё роўна што, Сомс?

– Занядбанасць. Параза.

– *Параза?* – з запалам усклікнуў я. – *Параза?* – з сумневам паўтарыў я.

– Занядбанасць – магчыма, але гэта іншае. Канечне, вас недацанілі. Ну і што? Любы мастак, які... які дае...

Насамрэч я хацеў сказаць: “Любы мастак, які дае свету нешта сапраўднаму велічнае і новае, заўжды мусіць доўга чакаць прызнання”. Але ліслівасць не захацела зляцець з маіх вуснаў перад абліччам яго болю, такога шчырага, непрыкрытага болю.

І ён закончыў сказ за мяне. Я пачырванеў.

– Гэта тое, што вы хацелі мне сказаць? – запытаўся ён.

– Як вы здагадаліся?

– Вы казалі мне гэта тры гады таму, калі выйшлі “Фунгоіды”.

Я пачырванеў яшчэ больш. Але чырванець зусім не было падставы.

– Гэта самае важнае з таго, што вы мне казалі. Гэта праўда. Страшная праўда. Але... ці памятаеце вы, што я адказаў вам? Я сказаў: “Прызнанне мяне не цікавіць ні на грош”. І вы мне паверылі. І дагэтуль верыце, што я вышэй за гэта. Вы павярхоўны чалавек. Адкуль *вам* ведаць пра пачуцці такога чалавека, як я?! Вам падаецца, што вялікаму мастаку дастаткова верыць у сябе і спадзявацца на прызнанне нашчадкаў. Вы і не здагадаліся пра горыч і самоту, і... – ён асекся, але тут жа працягнуў з такой сілай у голасе, якой я ніколі ў ім не заўважаў. – Нашчадкі! Якая *мне* да іх справа?! Памерлы не ведае, што нехта наведвае яго магілу ці месца яго нараджэння, усталёўвае шыльду ці адкрывае помнікі. Памерлы не можа чытаць кнігі, напісаныя пра яго. Праз сто гадоў! Толькі падумайце пра гэта! Калі б я мог ажыць у *той* час, хаця б на некалькі гадзінаў, і пайсці ў чытальную залу, і *пачытаць*! Ці яшчэ лепш, каб я цяпер трапіў у будучыню, у чытальную залу, толькі на сённяшні дзень! Я б д’яблу прадаў і душу, і цела за гэта! Падумайце толькі: бясконцае мноства картак каталогу: “СОМС, ЭНОХ” – бясконцае колькасць выданняў, каментароў, пралегаменаў, біяграфій...

Але тут яго перапыніў нечакана гучны скрып крэсла за столікам насупраць. Наш сусед напалову ўстаў са свайго месца. Ён пацягнуўся да нас, выбачаючыся за назойлівасць.

– Прашу прабачэння, – спакойна сказаў ён. – Я проста не змог не пачуць. Магу я заняць вольнае месца побач? У гэтым маленькім рэстаранчыку без асаблівай цырымоннасці ці магу я, як кажуць, “уклініцца”?

Мне не заставалася нічога як дазволіць. Берта з’явілася ў кухонных дзвярах, падумаўшы, што незнаёмец просіць рахунак. Ён махнуў ёй сігарай, што нічога не патрэбна, і тут жа сеў побач са мною, проста насупраць Сомса.

– І хаця я не ангелец, – пачаў тлумачыць ён, – я ведаю добра мой Лондан, містэр Сомс. Вашае імя і слава – містэр Бірбам – таксама мне вядомыя. Хто ж я па-вашаму? – ён хуценька азірнуўся і, панізіўшы голас, прамовіў: – Я – д’ябал.

Я не змог утрымацца – я рассмяяўся. Спрабаваў сябе стрымаць, бо, відавочна, нічога смешнага тут не было, а мая грубасць была папросту ганебнай, але... я смяяўся ўсё гучней. Спакойная ўпэўненасць д’ябла, здзіўленне і агіда яго паднятых броваў яшчэ больш мяне распалялі. Я то складваўся надвое, то адкідваўся назад, бо ад смеху ўжо надарваў жылот. Адным словам, паводзіўся надзвычай прыкра.

– Я джэнтльмэн, і, – прамовіў ён, акцэнтуючы кожнае слова, – я думаў, што знаходжуся ў кампаніі *джэнтльмэнаў*.

– Не трэба, – перахапіўшы паветра, слаба выціснуў я, – Не!

– Цікава, *nicht wahr* [15]? – пачуў я, як ён сказаў Сомсу. – Ёсць такія людзі, для якіх адна ўзгадка пра маё імя – які жах! – смешная! У вашых тэатрах самаму зануднаму камедыянту варта толькі прамовіць “Д’ябал!” – і тут жа чуецца “гулкі смех пустое галавы”. Хіба не так?

Я толькі цяпер змог крыху аддыхацца, каб папрасіць прабачэння. Ён прыняў яго, але даволі прахалодна і тут жа звярнуўся да Сомса.

– Я дзелавы чалавек, – сказаў ён, – і прыняўся б за справу “проста цяпер”, як кажуць у ЗША. Вы паэт. *Les affaires* [16] вам не даспадобы. Няхай так. Але ж са мною вы заключыце пагадненне? Тое, што вы казалі толькі што, дае мне страшную надзею спадзявацца.

Сомс не зварухнуўся, толькі запаліў цыгарэту. Ён сядзеў, нахіліўшыся наперад, паставіўшы локці на стол, і паклаўшы галаву на рукі, і ўважліва глядзеў на д’ябла.

– Працягвайце.

Ува мне не засталася і ценю мінулага смеху.

– Нашая маленькая дамова будзе яшчэ больш прыемнай, – працягваў д’ябал, – таму што вы (ці я памыляюся?) сатаніст.

– Католік-сатаніст, – удакладніў Сомс.

Д’ябал ветліва прыняў удакладненне.

– Такім чынам, вы жадаеце, – падсумаваў ён, – наведаць зараз жа, то бок гэтым самым днём, чытальную залу Брытанскага музея, так? *Parfaitement* [17]. Час – усяго толькі ілюзія. Мінулае і будучае – такое ж цяперашняе, як і само цяперашняе, прынамсі тое, пра што вы кажаце “як рукой падаць”. Я магу закінуць вас у любы дзень. Я адпраўляю вас – і бац! Вы хочаце апынуцца ў чытальнай залі такой, якой яна будзе 3 чэрвеня 1997 году? Вы

хочаце стаяць у тым самым месцы каля тых самых дзвярэй у гэтую самую хвіліну, так? І застацца там да самага закрыцця бібліятэкі? Усё правільна?

Сомс кіўнуў.

Д'ябал глянуў на наручны гадзіннік.

– Дзесяць хвілін на трэцюю, – працягнуў ён. – Летам бібліятэка зачыняецца, як і цяпер, а сёмай. У вас будзе амаль пяць гадзінаў. Роўна а сёмай – бац! – вы зноў будзеце тут, за столікам. Сёння я буду вячэраць *dans le monde – dans le higlif* [15]. І на гэтым скончыцца мая цяперашняя камандзіроўка ў ваш велічны горад. Я прыду і забяру вас адсюль, містэр Сомс, якраз па дарозе дахаты.

– Дахаты? – паўтарыў я.

– Усюды добра, а дома найлепей, – весела адзначыў д'ябал.

– Я згодны, – прамовіў Сомс.

– Сомс! – ускрыкнуў я. Але мой сябар і брывом не павёў.

Д'ябал нібыта збіраўся працягнуць руку праз стол, але неяк асекся.

– Праз сто гадоў, – усміхнуўся ён, – у чытальнай залі паліць будзе забаронена. Таму лепш...

Сомс дастаў з рота цыгарэту і кінуў у сваю шклянку з віном.

– Сомс! – зноў закрычаў я. – Няўжо... – але д'ябал ужо працягнуў руку праз стол, а потым павольна паклаў яе на абрус. Сомса на крэсле ўжо не было. Толькі намоклая цыгарэта плавала ў белым віне. Вось і ўсё, што ад яго засталася.

Некаторы час рука д'ябла так і ляжала на абрусе, а ён груба і пераможна паглядваў на мяне краем вока.

Дрыготка працяла маё цела. Я ледзь стрымаўся і падняўся з месца.

– Як мудра! – сказаў я паблажліва. – Але... “Машына часу” – захапляльная кніга, праўда ж? Настолькі арыгінальная!

– Насміхайцеся на здароўе, – адказаў д'ябал, які таксама падняўся з месца. – Але адна справа пісаць пра абсалютна непраўдападобную машыну, а іншая – быць звышнатуральнай Сілаю.

Але ж упікнуць яго я ўсё роўна патрапіў.

Берта прыйшла, толькі пачуўшы, што мы ўжо сыходзім. Я патлумачыў ёй, што Сомса тэрмінова выклікалі і што мы з ім тут яшчэ паабедаем. Як толькі я выйшаў на свежае паветра, мне стала млосна. Я вельмі слаба памятаю, што я рабіў і дзе блукаў у промнях яркага летняга сонца таго бясконцага дня. Я памятаю гукі цяслярскіх малаткоў па ўсёй Пікадзілі і хаатычны выгляд напаягатовых трыбунаў. Гэта быў Грын-парк ці, можа, Кенсінгтан-гардэн, ці нейкае іншае месца, дзе я проста сеў на крэсла пад дрэвам і паспрабаваў заглыбіцца ў вечаровую газету? У артыкуле на галоўнай старонцы мой стомлены розум выхапіў адзін-адзіны сказ, які адгукаўся ўва мне бесперастанку: “Наўрад ці нешта можна ўтаіць ад гэтай аўгусцейшай асобы, скарбонкі мудрасці, назапашанай за шасцідзесяцігадовае праўленне”. Я памятаю, як ліхаманкава складаў уяўны ліст (у Вінсдар яго даставіць хуткі пасыльны з наказам дачакацца адказу):

“Мадам, мне добра вядома, што Вашая Вялікасць – скарбонка мудрасці, назапашаная за шасцідзсяцігадовае праўленне, таму я наважыўся папрасіць у вас парады ў адной вельмі далікатнай справе. Містэр Энох Сомс, чые вершы вам вядомыя ці не вядомыя...”

Няўжо не было *ніякага* спосабу дапамагчы яму, выратаваць яго? Дамова ёсць дамовай, і я быў апошнім, хто мог дапамагчы ці падбіць некага ўхіліцца ад выканання законнага абавязку. Каб выратаваць Фаўста, я і пальцам не паварушыў бы. Але ж бедны Сомс! Асуджаны неадкладна заплаціць вечную плату ўсяго толькі за марныя пошукі і горкія расчараванні!

Такім дзіўным і вусцішным быў для мяне той факт, што ён, Сомс, з плоці і крыві, у сваёй непрамакальнай накідцы, знаходзіцца ў гэты самы момант у апошнім дзсяцігоддзі наступнага стагоддзя, праглядае яшчэ не напісаныя кнігі, бачыць яшчэ не народжаных людзей, і яны таксама бачаць яго. Але яшчэ больш дзіўным і вусцішным было тое, што з сённяшняга вечару і назаўжды яго прыстанкам стане пекла. Вядома, рэчаіснасць – большае дзіва, чым выдумка.

Бясконца цягнуўся гэты дзень. Я ўжо амаль шкадаваў, што не пайшоў разам з Сомсам, але мне не столькі хацелася апынуцца ў чытальні, колькі прайсціся і агледзець цудоўныя мясціны новага Лондану. Трывога пагнала мяне з парку. Марна намагаўся я ўявіць сябе палкім турыстам з васемнацатага стагоддзя. Невыносным быў гнёт павольных і пустых хвілінаў. Задоўга да сямі вярніўся я ў *Vingtième*.

Я сеў там жа, дзе і быў за ланчам. Вялы ветрык гуляў у расчыненых дзвярах за маёй спінай. Раз-пораз з’яўляліся Роза і Берта. Я сказаў ім, што замоўлю вячэру, калі прыйдзе Сомс. Зайграла катрынка, паглынуўшы раптам шум нейкіх сварлівых французаў далей па вуліцы. Як толькі змянілася мелодыя, я пачуў, што сварка была яшчэ ў разгары. Па дарозе сюды я купіў вечаровую газету, цяпер жа раскрыў яе, але пры гэтым увесь час зіркаў на гадзіннік над кухоннымі дзвярыма.

Засталося пяць хвілін! Я ўспомніў, што гадзіннікі ў рэстарациях звычайна спяшаюцца на пяць хвілінаў. Я ўтаропіўся вачыма ў газету і даў сабе зарок, што больш вачэй ад яе не падыму. Я разгарнуў яе ва ўсю шырыню, паднёс блізка да твару, каб не бачыць нічога, апроч газеты. Дзіўна, папера дрыжыць? Гэта ўсё скразняк, супакойваў я сябе.

Мае рукі паступова зацяклі, пачалі балець, але я ўжо проста не мог іх апусціць – якраз цяпер. У мяне было падазрэнне, была ўпэўненасць. Ну, і што далей? Што яшчэ мяне чакае? Але я працягваў моцна сціскаць газету перад сабой. Толькі шпаркія крокі Берты з кухні дазволілі мне, нават прымусілі мяне апусціць газету і прамовіць:

– Што будзем замаўляць, Сомс?

– *Il est souffrant, ce pauvre Monsieur Soames?* [19] – запыталася Берта.

– Ён усяго толькі...стаміўся, – я замовіў віна – бургундскага – і паесці чаго-небудзь ужо гатовага.

Сомс сядзеў за сталом, згорбіўшыся, у той самай позе, калі я бачыў яго апошні раз. Было падобна, што ён і не варухнуўся, – той, які пабываў так далёка, што і ўявіць амаль немагчыма. Раз ці два за дзень мне раптам прыходзіла думка, што, мабыць, яго вадроўка не такая ўжо і марная, што, мабыць, мы ўсе памыляліся ў ацэнцы творчасці Эноха Сомса. Тое, што нашыя ацэнкі былі страшна праўдзівымі, страшна адлюстроўваў яго твар. Але я лісліва прамовіў:

– Не адчайвайцеся. Магчыма, гэта праз тое, што прайшло не так шмат часу. Можа, яшчэ міне два стагоддзі ці тры....

– Так, – прагучаў яго голас. – Я думаў пра гэта.

– Але зараз... зараз, на найбліжэйшую будучыню! Дзе вы збіраецеся хавацца? Можа, сядзеце на парыжскі цягнік да Чарынг Крос? Яшчэ ёсць гадзінка. Толькі не едзьце да Парыжу. Выйдзіце ў Кале. Пажывіце ў Кале. Яму і ў галаву не прыйдзе шукаць вас там.

– Такі ўжо мой лёс, – адказаў ён, – правесці апошнюю гадзіну на зямлі з прыдуркам.

Але я не пакрыўдзіўся.

– З вераломным прыдуркам, – неяк дзіўнавата дадаў ён і кінуў мне пакамечаную паперку, што трымаў у руцэ. Я глянуў на тэкст, які быў на ёй, – па ўсім відаць, нейкая тарабаршчына. Я нецярпліва адклаў кавалак паперы ўбок.

– Давайце, Сомс, збярыцеся з сіламі! Гэта не проста пытанне жыцця і смерці. Гэта пытанне вечных пакутаў, нагадваю вам! Вы ж не хочаце сказаць, што збіраецеся проста сядзець тут і чакаць, пакуль прыйдзе д’ябал і забярэ вас?

– Нічога большага я зрабіць не магу. У мяне няма выбару.

– Ды кіньце! Гэтыя “вера і апора” замешаныя на помсце! Гэты сатанізм пазбаўляе розуму! – я наліў яму віна. – Канечне, пасля таго, як вы *пабачылі* гэтага зверу...

– Не варта яго абражаць.

– Пагадзіцеся, Сомс, у ім мала мілтанаўскага.

– Я не сцвярджаю, што ён зусім не адрозніваецца ад таго, якім я яго ўяўляў.

– Ён грубы, той яшчэ злыдзень, з хеўры такіх, што часцяком ашываюцца ў карыдорах цягнікоў на Рыв’еру і крадуць скарбонкі з каштоўнасцямі ў паважаных мадам. Толькі ўявіце вечныя пакуты, якія насылае ён!

– Вы ж не думаеце, што я чакаю іх з нецярпеннем?

– Тады чаму б вам папросту не збегчы падалей з яго дарогі?

Зноў і зноў я напаўняў яго куфаль віном, а ён механічна асушаў яго. Але віно не запаліла ў ім ні іскры энтузіязму. Ён не еў, ды і я сам таксама. Глыбока ў душы я не верыў, што гэты рывок да свабоды зможа стаць яго паратункам. Пагоня будзе імклівай, а ловы ўдалымі. Але ўсё роўна лепш хоць неяк дзейнічаць, чым проста пасіўна, пакорліва, гаротна чакаць. Я сказаў

Сомсу, што ў гонар усяго чалавецтва ён проста абавязаны хоць выгляд зрабіць, што супраціўляецца. А той запытаўся, што чалавецтва калі-небудзь для яго зрабіла.

– Да таго ж, хіба вы не разумееце, што я ў яго руках? Вы ж бачылі, як ён крануў мяне. Усё скончана. Я пазбаўлены волі. На мне ўжо стаіць яго пячатка.

Я ўскінуў рукі ў адчаі. А ён усё паўтараў слова “пячатка”. Я паступова зразумеў, што віно затуманіла яму галаву. І не дзіва! Галодным ён трапіў у будучыню і такім жа галодным сядзеў цяпер перада мною. Я пачаў настойваць, каб ён крыху паеў, хоць хлеба. Паступова мяне пачала раздражняць думка, што ён, той, хто мусіў расказаць так шмат, можа зусім нічога не расказаць.

– Ну а наагул як там? – запытаўся я. – Ну, раскажыце пра свае прыгоды!

– Добрая “гісторыя” з гэтага атрымалася б?

– Мне праўда вельмі шкада, Сомс. Я ўсё разумею, але якое вы наагул маеце права намякаць, што я павінен зрабіць, як вы кажаце, “гісторыю” з вас?

– Не ведаю, – адказаў ён. – Для гэтага я меў прычыны, дакладна. Паспрабую ўспомніць, – і ён заглыбіўся ў думкі.

– Правільна. Паспрабуйце ўсё ўспомніць. І з’ешце яшчэ хлеба. А як выглядае чытальная зала?

– Збольшага як заўсёды, – нарэшце прамямліў ён.

– І шмат там народу?

– Як звычайна.

– А якія яны з выгляду?

Сомс паспрабаваў уявіць іх.

– Яны, – прыпомніў ён праз некаторы час, – былі вельмі падобныя адно да аднаго.

І тут маё ўяўленне зрабіла страшэнны скачок.

– Усе ў шэрых баваўняных касцюмах?

– Ну так, мабыць. У нечым шаравата-жаўтаватым.

– Падобным да ўніформы?

Ён кіўнуў.

– І на ёй нумар – нумар на вялікім металічным дыску, прымацаваны да левай рукі? D. K. F. 78,910 – такі?

І гэта таксама апынулася праўдай.

– І ўсе яны, і мужчыны, і жанчыны, выглядаюць добра дагледжанымі? Ну такімі, як з Утопіі, і моцна пахнуць карболкай, і усе лысыя?

Кожная мая здагадка пацвярджалася. Сомс быў няпэўны толькі наконт аднаго: валасы ў іх наагул не раслі ці проста былі састрыжаныя.

– У мяне не было часу да іх прыглядацца, – патлумачыў ён.

– Не, канечне, не. Ну але ж...

– Але ж як яны глядзелі на мяне! Я прыцягнуў столькі ўвагі.

Ну нарэшце!

– Я думаю, я моцна іх спалохаў. Яны ўцякалі, як толькі я да іх набліжаўся. І хадзілі за мною, трымаючыся на адлегласці, куды б я ні кіраваўся. Людзі за круглым сталом па цэнтры, відаць, проста запанікавалі, калі я падышоў запытацца.

– І што вы рабілі, калі прыйшлі туды?

Натуральна, ён адразу ж скіраваўся да каталогу – да тамоў на літару С – і доўга прастаяў там перад томам з пазнакай Sn-Sop, не ў сілах зняць яго з паліцы, бо сэрца проста вырывалася з грудзей. Спачатку, па яго словах, ён не расстроіўся, ён падумаў, што тут проста нейкая новая сістэма. Ён падышоў да стала пасярэдзіне і запытаўся ў чалавека за ім, дзе ў іх кнігі *дваццатага* стагоддзя. Той заўважыў, што ў іх усяго адзін каталог. Сомс зноў пачаў вышукваць сваё імя, праглядаючы том з такімі знаёмымі трыма літарамі на карэнчыку. Потым ён адышоўся і сеў надоўга ў крэсла.

– А затым, – прабубніў ён, – я прагледзеў “Слоўнік нацыянальных біяграфіяў” і некалькі энцыклапедыяў. Я зноў пайшоў да стала пасярэдзіне і запытаўся пра найлепшую сучасную кнігу па літаратуры дзевятнацатага стагоддзя. Мне казалі, што найлепшай лічыцца кніга Т. К. Наптана. Я паглядзеў яе па каталогу і аформіў замову. Яе мне прынеслі. Майго імя ў паказальніку не было, але – так! – яго голас нечакана змяніўся, – вось пра што я забыўся. Дзе той кавалак паперы? Вярніце яго мне.

Я таксама забыўся на гэты загадкавы шматок. Я знайшоў яго ўжо на падлозе і перадаў Сомсу.

Ён разгладзіў яго, ківаючы і непрыемна мне пасміхаючыся.

– Я пачаў праглядаць кнігу Наптана, – працягнуў ён. – А чытво гэтае не з простых, скажу я вам. Нейкае фанетычнае пісьмо. І ўсе сучасныя кнігі напісаныя па такім жа фанетычным прынцыпе.

– Тады, Сомс, я больш не хачу гэтага чучь, хопіць!

– Уласныя імёны, падаецца, пішуцца на стары лад. Калі б не гэта, я б свайго імені не заўважыў.

– Вашага імені?! Праўда?! Сомс, я *вельмі* рады.

– І вашага.

– Не!

– Я так і думаў, што вы будзеце чакаць мяне тут, таму я паклапаціўся скапіяваць гэты пасаж. Прачытайце.

Я схапіў паперчыну. Почырк Сомса быў паказальна цьмяным. Гэта, а таксама агідны правапіс і маё хваляванне нашмат заповолілі разуменне таго, што ж хацеў сказаць Т. К. Наптан.

Тая папера ляжыць цяпер перада мною. І так дзіўна, што словы, якія я запісаў для вас з запісаных некалі бедным Сомсам для мяне, з’явіцца толькі праз восемдзсят два гады!

Са старонкі 234 “Англійскай літэратуры 1890–1900” Т. К. Наптана, выдадзіна дяржавай, 1992.

Напрыклат, пісменік таго часу паімені Макс Бірбам, які удвацатым стагодзі быў яшчэ жыву, напісаў апавяданне, дзе выявіў уяўнага гіроя, якога звалі

“Энох Сомс” – трэцясортны паэт, які лічыць сябе вялікім геніем і ідзе з Дыабалам назделку, кап даведаца, што думаюць абнім нашчаткі! Гэта такая бясхлустая саціра, алеш мае каштовнасць, бо паказвае, як сур’ёзна молаць дівяностых гадоў дівянацатага стагоддзя прымала сябе всур’ёз. Цяпер, калі пісьменікі-прафісіналы складаюць адел сацыяльнага забязпечання, нашы пісьменікі нашлі свой взрвен і навучыліся выконваць свой абавязак безанікай думкі пра заутрашні ден. “Ніпашкадуш, возьмушы кнігу убіблітэцы” – вос і усё. Дзякуй богу цяпер сярот нас няма Энохаў Сомсаў!

Прамаўляючы словы ўголас (тое самае раю зрабіць і маім чытачам), я пачаў пакрыху разумець, пра што гэта. І чым яснейшым рабіўся мне сэнс гэтых словаў, тым больш мяне апаноўвала збянтэжанасць, горыч і жах. Усё гэта падавалася мне кашмарам. Там, у будучым, страшная доля чакала нашае мілае беднае прыгожае пісьменства. А тут за сталом, не зводзячы з мяне свайго пагляду, ад якога мяне кідала ў жар, сядзеў бядак, які відавочна... – але ж не, ні ў якім разе: як бы ні пагоршыўся мой нораў з цягам гадоў, я ніколі не буду настолькі жорсткім, каб...

Я зноў прагледзеў паперу. “Уяўнага”. Але ж вось ён, Сомс, не больш выдуманый, чым, на жаль, і я. І што такое “бясхлустая”?! (Я дагэтуль не ведаю, што гэта азначае).

– Усё гэта вельмі складана, – запінаючыся, прамовіў я ўрэшце.

Сомс не сказаў ні слова, але працягваў бязлітасна глядзець на мяне.

– Вы абсалютна ўпэўнены, што скапіявалі ўсё дакладна? – зрабіў я спробу выйграць час.

– Абсалютна.

– Тады, мабыць, гэта няздара Наптан зрабіў – збіраецца зрабіць – нейкую ідыёцкую памылку. Слухайце, Сомс, вы добра ведаеце мяне, няўжо я... Да таго ж, імя “Макс Бірбам” не такая ўжо і рэдкасць, і Энохаў Сомсаў таксама, мабыць, хапае, ці, можа, Энохам Сомсам называюць любога, хто піша апавяданне. А я не пішу апавяданняў, я наагул эсэіст, аглядальнік, архіварыюс. Я лічу, гэта надзвычайнае супадзенне. Але вы павінны разумець...

– Я ўсё разумею, – ціха сказаў Сомс. І дадаў у сваёй колішняй манеры, але з усёй годнасцю, якую я толькі сустракаў у ім: – “*Parlons d'autre chose*” [20].

Я з радасцю прыняў яго прапанову. І адразу ж падняў пытанне пра будучае нашмат бліжэйшае. Рэшту гэтага доўгага вечару я ўпрошваў Сомса ўцячы і знайсці прытулак. Памятаю, як нарэшце сказаў яму, што калі мне і наканавана пра яго напісаць, то лепш няхай гэтае “апавяданне” будзе з добрым канцом. Сомс паўтарыў апошнія тры словы голасам поўным пагарды.

– У мастацтве і ў жыцці, – прамовіў ён, – абсалютна ўсё мае *немінучы* канец.

– Але, – настойваў я, і надзеі ў маім голасе было больш, чым у душы – канец, якога можна пазбегнуць, *не ёсць* немінучым.

– Ты не мастак, – зарыпеў ён. – Ты настолькі не мастак, настолькі не здольны ўявіць нешта і надаць яму выгляд сапраўднасці, што нават праўдзівае ў тваім выкананні выглядае выдумкай. Ты ўбогі партач! Відаць, такі мой лёс.

Я запырэчыў, што “ўбогі партач” не я і быць ім не збіраюся, а Т. К. Наптан. Тут пачалася гарачая спрэчка, у самым разгары якой мне нечакана падалося, што Сомс зразумеў сваю памылку, бо фізічна неяк ўвесь сцяўся. А я ўсё думаў, чаму – а потым нібы холад прабег па скуры, я зразумеў прычыну – ён так пільна паглядзеў праз маё плячо. Віноўнік таго “немінучага канца” паўстаў у дзвярным праёме.

Я павярнуў сваё крэсла і прамовіў не без пэўнай палёгкі ў голасе: “Вось і вы! Праходзьце!”

Мой страх прытупіўся ад яго недарэчнага выгляду – нібы нягоднік у слязлівай меладраме. Шык яго збітага на бок капелюша і яго манішкі, вусаў, што ён раз-пораз падкручваў, і асаблівая веліч насмешкі, што гуляла на яго вуснах, былі яскравай пазнакай – яму тут абламаюць рогі.

У імгненне ён быў каля нашага століка.

– Прашу прабачэння, – сыходзячы жоўцю, сказаў ён, – што мушу перарваць вашу прыемную вячэру, але...

– Ды што вы, нікольні! Вы яе толькі дапоўніце! – запэўніў я яго. – Мы з містэрам Сомсам хацелі б крыху пагаварыць з вамі. Прысядзьце. Містэр Сомс не знайшоў нічога, абсалютнага нічога, падчас сваёй дзённай вандроўкі. Не тое каб мы хацелі назваць усё гэта простым махлярствам. Наадварот, мы лічым, вы ўсё зрабілі слушна. Але, натуральна, такое пагадненне не мае сілы.

Д’ябал не прамовіў ні слова. Ён папросту глянуў на Сомса і строга паказаў сваім указальным пальцам на дзверы. Сомс разгублена падымаўся з-за стала, калі я хутка і адчайна схапіў два кухонныя нажы і пакалаў іх крыж-накрыж. Д’ябал умомант адскочыў да стала насупраць, адварочваючы твар і дрыжучы ўсім целам.

– Вы ж не верыце ў забабоны, – прасычэў ён.

– Нікольні, – усміхнуўся я.

– Сомс, – нібыта служку, загадаў ён, не паварочваючы твару, – пакладзіце нажы паасобку!

Спрабуючы жэстам затрымаць майго сябра, я ўзрушана сказаў д’яблу:

– Містэр Сомс – католік-сатаніст.

Але мой бедны сябра падпарадкаваўся д’яблу, а не мне. І цяпер, калі вочы яго гаспадара зноў глядзелі на яго, ён падняўся і прашоргаў паўз мяне. Я спрабаваў загаварыць з ім. Але загаварыў ён.

– Паспрабуй, – пачаў умольваць ён, калі д’ябал груба штурхаў яго да дзвярэй, – *паспрабуй* напісаць так, каб яны паверылі – я існаваў!

Праз імгненне я таксама быў у дзвярах. Я глядзеў ва ўсе вочы: уверх па вуліцы, уніз, на іншым баку – свяціў месяц, гарэлі ліхтары, але ні Сомса, ні таго другога нідзе не было.

Я стаяў там разгублены. Разгублены, я нарэшце вярнуўся ў пакойчык і, думаю, заплаціў Берце і Розе за абед і вячэру, сваю ды Сомса. Спадзяюся на гэта, бо я больш ніколі не наведваўся ў Vingtième. З таго ж часу я пачаў пазбягаць Грык-стрыт. І доўгія гады я не паказваўся на плошчы Соха, бо той самай ноччу менавіта там я хадзіў, я блукаў, доўга-доўга, поўны такога тупога пачуцця надзеі, нібыта чалавек, што трымаецца побач з месцам, дзе нешта страціў. “Хавалася ў мораку плошча...” – прыйшоў у галаву радок падчас самотнага блукання, а за ім і ўся страфа, што гучала ўва мне напамінам таго, як страшна рознілася тая шчаслівая карціна, прыдуманая ім, ад сапраўднай сустрэчы з тым князем, якому менш за ўсіх князёў можна даць веры!

Але ж дзіўна, як дух эсэіста, ніколі так моцна не ўстрыжаны раней, вандруе й блукае! Памятаю, як спыніўся ля шырокага ганку ў роздумах, ці не тут ляжаў хворым у забыцці малады Дэ Квінсі, пакуль бедная Эн бегла так хутка, як неслі ногі, да Оксфард-стрыт, да “мачыхі з каменным сэрцам” іх абодвух, а потым вярталася са шклянкай партвейну са спецыямі, за якую ён мог бы – так яму падавалася – напраўду памерці. І ці не быў гэта той самы ганак, да якога прыходзіў на знак пашаны Дэ Квінсі стары? Я раздумваў над лёсам Эн і прычынай, што вымусіла яе знікнуць з поля зроку яе каханага. А цяпер я дакараю сябе, што дазволіў мінуламу пераўзысці цяперашняе. Бедны зніклы Сомс!

Я пачаў непакоіцца і пра сябе. Што мне варта зрабіць найлепш? Ці падымецца крык, ці пойдзе пагалоска з загалоўкамі “Таямнічае знікненне пісьменніка” і ўсё такое? Апошні раз яго бачылі за абедам і вячэрай са мной. Ці не трэба мне зараз жа ўзяць экіпаж і імчаць у Скотланд Ярд? Яны падумаюць, што я вар’ят. Але нарэшце я пераканаў сябе, што Лондан – занадта вялікі горад, і нейкая цьмяная асоба з лёгкасцю можа згубіцца, асабліва цяпер, у асляпляльным бляску хуткага Юбілею.

І я меў рацыю. Знікненне Сомса прайшло наагул непрыкметна. Наколькі я магу меркаваць, яго забылі яшчэ да таго, калі нехта з нас заўважыў, што ён не сноўдаецца недзе побач. Калі-нікалі паэты ці прайзвішчы маглі б запытацца адзін у аднаго: “А што стала з тым чалавекам, Сомсам?”, але я ніводнага разу не чуў такіх пытанняў. Што да гаспадыні яго кватэры на Даят-стрыт, упэўнены, ён плаціў ёй за тыдзень, а таго добра, што засталася ў яго пакоях, хапіла б, каб яна асабліва не пераймалася. Юрыст, праз якога ён атрымліваў штогадовую рэнту, відаць, зрабіў такія-сякія запыты, але не атрымаў у адказ ні гуку. У тым агульным няведанні, што Сомс-такі існаваў, для мяне было нешта жудаснае, і некалькі разоў я нават злавіў сябе на думцы, што Наптан, гэтае яшчэ ненароджанае немаўля, мог цалкам мець рацыю, думаючы пра яго як усяго толькі пра плод маёй фантазіі.

У тым урыўку з агіднай кнігі Наптана ёсць адзін момант, які, мусіць, вас цікавіць. Як атрымалася, што аўтар, хоць я і ўзгадаў яго імя і працытаваў даслоўна яго будучы тэкст, таксама не зробіць відавочную выснову, што я нічога не прыдумаў? Адказ мусіць хавацца ў наступным: Наптан не прачытае

канцоўкі гэтых мемуараў. Такая негрунтоўнасць ёсць сур'ёзным недахопам любога, хто бярэцца за навуковую працу. Я спадзяюся, гэтыя мае словы трапяцца на вочы канкурэнту-сучасніку Наптана і збавяць свет ад яго.

Мне падабаецца думаць, што некалі ў перыяд з 1992 па 1997 год нехта пабачыць гэтыя ўспаміны і пераканае свет сваімі непазбежнымі надзвычайнымі высновамі. І ў мяне ёсць падставы думаць, што будзе менавіта так. Вы ж разумееце, што чытальная зала, у якую д'ябал закінуў Сомса, была абсалютна такою ж, як удзень 3 чэрвеня 1997 году. І вы таксама разумееце, што ў той дзень, калі ўсё здарыцца, будзе той жа натоўп, і будзе Сомс, і ён, і людзі будуць рабіць тое ж, што рабілі тады. А цяпер успомніце: Сомс казаў, што яго з'яўленне зрабіла фурор. Вы, канечне, можаце заўважыць, што нават яго вопратка сярод таго апранутага ва ўніформу натоўпу магла стацца сенсацыяй. Але вы б ніколі так не казалі, калі б хоць раз пабачылі яго, я запэўніваю вас: у любую эпоху Сомс быў бы цьмяным. А таму той факт, што людзі ўтаропяцца ў яго, будуць хадзіць за ім і, мабыць, баяцца, можна патлумачыць толькі гіпотэзай, што яны нейкім чынам ужо будуць падрыхтаваныя да яго візіту. І са страхам будуць чакаць, каб пабачыць, ці напраўду ён прыйдзе. І калі ён напраўду прыйдзе – вынік будзе проста жахлівы.

Сапраўдны, стоадстокава даказаны прывід, але, на жаль, усяго толькі прывід! Толькі так. Падчас свайго першага з'яўлення Сомс быў чалавекам з плоці і крыві, у той час як істоты навокал яго былі ўсяго толькі прывідамі, я так лічу: цэльнымі, выразнымі, гаваркімі, але несвядомымі, механічнымі духамі ў будынку, які сам па сабе быў ілюзіяй. Наступнага ж разу і будынак, і ўсе тыя істоты стануць сапраўднымі. А вось ад Сомса застанецца адно яго копія. Мне хочацца верыць, што яму наканавана яшчэ раз наведаць наш свет па-сапраўднаму, адчуваючы і ўсведамляючы ўсё. Мне хочацца, каб яму ўдаліся гэтыя кароткія ўцёкі, гэтая маленькая радасць, якую яшчэ можна дачакацца. Я ніколі не забываюся пра яго на доўгі час. Ён ёсць там, дзе ёсць, і назаўжды. Суровыя маралісты сярод вас могуць сказаць, што ён сам ва ўсім вінаваты. Мне ж падаецца, ім жахліва скарысталіся. Канечне, слухна, што пыхлінасць мусіць быць пакараная, а пыхлінасць Эноха Сомса была, мушу вам адзначыць, вышэйшай за сярэдні ўзровень і патрабавала асаблівых захадаў. Але тым не менш для помсты не было ніякіх падставаў. Кажаче, ён сам пажадаў заплаціць тую цану, якую заплаціў? Так, але я ўсё роўна прытрымліваюся думкі, што яго схілілі да гэтага падманам. Добра абазнаны ва ўсім, д'ябал напэўна ведаў, што мой сябар, трапіўшы ў будучыню, не знойдзе нічога. А тое, што здарылася, – нейкі подлы розыгрыш. І чым больш я думаю пра гэта, тым больш агідным мне падаецца д'ябал.

Я сустракаў яго раз ці два пасля той няшчаснай вячэры ў Vingtième. Але толькі аднойчы я сутыкнуўся з ім твар у твар. Гэта здарылася некалькі гадоў таму ў Парыжы. Неяк днём я шпацыраваў па вуліцы д'Антэн і заўважыў, што ён ідзе мне насустрач, як заўжды прыбраны, размахваючы эбенавым кійком і наагул паводзячыся так, нібыта ўвесь тратуар – яго

асабістая ўласнасць. Я падумаў пра Эноха Сомса і незлічоную колькасць іншых, што асуджаныя на вечныя пакуты ў царстве гэтага звера, – і халодны гнеў раптам напоўніў мае вены, я выцягнуўся ва ўвесь рост. Але... мы так прызвычаліся ківаць і ўсміхацца на вуліцах любому знаёмцу, што гэтыя дзеянні часам адбываюцца абсалютна аўтаматычна, і каб утрымацца ад іх, нам патрэбныя моцная сіла волі і самакантроль. І я сумна ўсведамляў, што калі праходзіў паўз д’ябла, усміхнуўшыся, яму кіўнуў. Але мне стала яшчэ больш сорамна і балюча, калі ён – уяўляеце? – утаропіўся ў мяне позіркам, поўным найвялікшай пыхі.

Пацярпець такую крыўду, наўмысную крыўду, ад *яго*! Я раззлаваўся і злююся дагэтуль на тое, што гэта са мною здарылася.

* Пераклад верша – Кацярыны Маціеўскай

- [1] (*фр.*) дакладнае слова
- [2] (*фр.*) Я заўжды верны гэтай зялёнай чараўніцы.
- [3] (*фр.*) У гэтым свеце няма ні дабра, ні зла.
- [4] (*фр.*) старамодны
- [5] (*фр.*) ракако
- [6] (*фр.*) Пагаворым пра іншае.
- [7] (*фр.*) “Папоўдне фаўна”
- [8] (*фр.*) У той час я і быў
- [9] (*фр.*) буржуа супраць сваёй волі
- [10] (*фр.*) мешчанінам супраць сваёй волі
- [11] (*лац.*) на становішчы вучня.
- [12] (*фр.*) маладыя драпежнікі
- [13] (*фр.*) рэстаран “Дваццатае стагоддзе”
- [14] 22 чэрвеня 1897 году каралева Вікторыя святкавала свой дыяментавы юбілей.
- [15] (*ням.*) ці не так?
- [16] (*фр.*) справы
- [17] (*фр.*) выдатна
- [18] (*анг + фр.*) у вышэйшым свеце
- [19] (*фр.*) Ён што, хварэе, гэты бедны мэсье Сомс?
- [20] (*фр.*) Пагаворым пра іншае.

пераклад з ангельскай – Юля Цімафеева

© Юля Цімафеева, пераклад, 2009